

Cossetània d'Edicions

*Biblioteca
Narcís Oller*

Narcís Oller
VILANIU

NARCÍS OLLER

VILANIU

Pròleg de Margarida Aritzeta

Cossetània
EDICIONS

Editat amb la col·laboració de:

Generalitat de Catalunya
**Institució
de les Lletres Catalanes**

AJUNTAMENT DE VALLS

COMITÈ EDITOR

Margarida Aritzeta, Rosa Cabré, Enric Cassany,
Josep Maria Domingo, Jordi Ginebra i Magí Sunyer.

EDICIÓ

Roger Roig

Primera edició: novembre del 2008

© del text: hereus de Narcís Oller

© del pròleg: Margarida Aritzeta

© d'aquesta edició: Cossetània Edicions

Edita: Cossetània Edicions

C. de la Violeta, 6 • 43800 Valls

Tel. 977 60 25 91

Fax 977 61 43 57

cossetania@cossetania.com

www.cossetania.com

Fotografia de la coberta: Arxiu Municipal de Valls/
Donació de l'Ajuntament de Girona

Composició i muntatge: Imatge-9, SL

Impressió: Romanyà-Valls, SA

ISBN: 978-84-9791-413-0

Dipòsit legal: B-48.840-2008

ÍNDEX

Pròleg, per Margarida Aritzeta.....	7
A en Felip B. Navarro.....	15
VILANIU	19

I

Aquella tarda es notava a Vilaniu un brogit extraordinari. Més de tres-cents forasters havien envaït la vila, i, encara, els carruatges que arribarien tot el matí de l'endemà, prou en portarien altres tants. Tots els veïns estaven fora de polleguera. A Casa la Vila, uns donaven el darrer cop de mà als gegants i al drac, algunes dones recosien els domassos dels balcons, els guardatermes netejaven llurs carrabines, els mossos espolsaven el Consistori, els escriptors tot era cloure sobres, el secretari posar firmes i segells. Dins l'església parroquial, el fuster feia retronar les voltes amb el ressò de ses martellades, les llànties grinyolaven pujant i baixant a gust dels pabordes, i, entre la pols que s'aixecava de l'altar major com blanquinós núvol d'encens, formiguejava una munió d'escolans que resseguia totes les coronises i els repeus, clavant-hi rastelleres de ciris. Fins la tranquil·la rectoria, ordinàriament palau de condormit repòs, anava tota enlaire; que com si no fos prou *amoïno*, segons la majordona, el rebre i col·locar convenientment les prisades albes que enviaven les monges, espolsar i aparellar el millor tern, i brunyir les porres i altres objectes d'argent, encara el senyor rector havia tingut la ventajola de convidar dos amics seus, rectors de l'entorn. ¡I no cal dir de la resta del poble! Qui no anava en doina? La casa que no tindria forasters, no per això deixava en pau els corrals de gallines i conills, objecte, en aquelles hores, de la més terrible escomesa. Pels mateixos carrers corrien esgarriats pollastres i gallines que havien sabut aprofitar l'esclatxa d'alguna porta mal ajustada, i l'aire s'enduaia no pocs

grinyols i quiquiríquics d'esgarrifosa paüra, barrejats amb les palles i plomissols que en llurs embranzides i batement d'ales aixecaven els pobres perseguits.

Com que els nois no tenien estudi, ni costura les noies, qui se'ls feia estar a casa? Escala avall i a córrer vila, mentre que els més petits, amb llurs jocs i bulangeres, eren la desesperació de les dones, que inútilment escombraven i regaven carrers i places. Les fadrinetes es cosien el darrer ribet de les faldilles, i, per la riera Blanca i les obagues properes, els pagesos s'afanyaven a enfeixar canyes i mates per a enramar carrers. Tot, en una paraula, respirava animació, traüt i festa.

Prou hi hauria bona festa major, prou! De tres hores lluny, carretera amunt, ja es veia. Dotzenes de carrets i tartanes, plens de gent alegre i tirats per haquetes, corrien com esverats, tot fent giragonses entremig dels feixucs carros i de l'embalumada diligència, a la qual volien avançar si no et plau per força. Els cavallets, calents de boca, semblaven interessar-se en la competència, i, menyspreant la suor que els ensabonava, trespaven a cremadent, com esperitats, entremig de la polseguera que aixecaven amb el repicat trepig. D'entre el terratrèmol que armaven, i del núvol de pols, sortia algun xiscle de dona esporuguida. Però la tralla no parava de petar, i, al repiquet d'aquelles potes infatigables com batans de molí, s'acoblaben les riallades de la jovenalla, els crits i cançons dels tartaners, i el dring-dring acompassat de picarols amb què anunciava la seva intermitent proximitat la diligència.

Dins d'aquesta, no obstant, els passatgers anaven condormits, tancades les finestres, sense lliurar-se, per això, ni de l'espessedat de la pols ni de la calda de sol que els enervava. La feixuga baluerna els gronxava barroerament, i el dringueig dels picarols arribava a llurs orelles trist i endormiscat com ric-ric de grills en negra nit.

Però, de sobte, un dels que ocupaven l'interior obrí una finestreta. Era don Ramon Merly, un senyor de bon regent, cara-rodó i d'ulls sortits, que feia estona que es remenava. La gatzara de les tartanetes, que acabaven d'atrapar, li serví d'excusa per a esbravar la impaciència que el duia frisós, i despertar els altres viatgers sense miraments.

—Què tant dormir, senyors! Què tant dormir! El sol ja baixa. ¡Mirin, mirin, quina animació que hi ha, per aquesta carretera!

Dels cinc interpel·lats se'n deixondiren quatre: un dels capellans convidats (el rector de Benitaric), en Jeroni (el graner del carrer de Sant Pere), un obrer, escardalenc i guerxolí, i la formidable pagesa que estava com dolorós tascó entre don Ramon i el seu fill. La pols esgroguèia les cares i agrisava barbes, celles i cabells fins al punt d'envellir-los tots i donar-los aspecte malaltís. Badallant i amb peresa, abaixaren com pogueren les ventalles per treure el cap. Però una onada de pols, encrespant-se rodes enlaire, entrà per les finestretes de mà esquerra, causant a l'interior un remolí tan espès i sufocant que féu esternudar i tossir gairebé a tots.

—Uf, don Ramon! Si no es pot mirar! —exclamaren fregant-se els ulls, ja plens de brosses, i apressant-se a tancar altre cop.

Però don Ramon obrí la finestra de la portella, i la pestilenta pols que no havia trobat encara repòs entre la que ja els enfarinava, eixí bufant com fum pels espiralls de mà dreta. Llavors tothom mirà la carretera, que, il·luminada per un sol de juny, enlluernava de blancor. La gresca i el moviment de les tartanes seguia omplint de vida un bon tros de camí. Entre elles, contrastava una feixuga galera arrossegada per set mules, que anaven tirant indiferents, amb llur pell terrosa, els arnesos apedaçats, les orelles cotes, el tristoï esguard fit en l'ombra de llurs cossos, que s'aplanava a terra en deformat escorç. El carreter, tan polsós com elles, seguia al costat, tenint més cura de desviar les esbojarrades tartanes que de menar les reposades bèsties de la tirallonga pròpia.

Però don Ramon no feia pas cabal d'aquest espectacle, mal que li hagués servit de còmoda excusa per a guaitar a fora, trencant la son dels altres. Els seus ulls escorcollaven contínuament l'últim confí de la carretera, que corbes i pujades li segaven tot sovint. Les enjogassades tartanes i els lleugers carrets es succeïen els uns darrere els altres entre polsegueres que s'aixecaven tofudes, els embolcallaven un instant i, en destriar-se, s'arrossegaven encara carretera amunt, refregant les ombres negroses dels arbres i esvaint-se arreu com per encantament. Quan, dalt d'una pujada, es sostenien farandolant una estona, eren la desesperació de don Ramon.

Per fi els ulls d'aquest s'il·luminaren de goig. Al cim de la pujada aparegué un brec surant entre polseguera il·luminada, com aquells

carros mitològics on els pintors de plafons volgueren enlairar tots els monarques del passat segle.

—Ja són aquí, Albert! Ja són aquí! —féu don Ramon tustant el cap del seu fill, un jove de vint-i-cinc anys, esprimatxat i cara oval, que era l'únic passatger que havia seguit dormint.

Però aquest, rendit encara per la nyonya, obrí i clogué els ulls amb la pausa d'un agonitzant, i restà altre cop en la immobilitat més absoluta. En contra, tots els altres llançaren l'esguard al camí. Don Ramon, prou enfarfegat ja pel seu ventre de bola, s'havia girat de través, traient tot un colze fora. Amb més dificultats es veieren encara el bon rector, massís i blanc com un alemany, i la diforme pagesa, que no sabia pas com remoure les seves anques d'euga normanda ni el llargarut cistell que a la falda duia per a més turment dels seus veïns. Llavors, l'Albert, el fill de don Ramon, es girà de cara al recó, deixant-hi encastat el perfil del seu rostre de Crist, que una barba sedosa i acabada en punxa resseguia. Esblaimat per la pols, la parpella clavada en la conca ullerosa, que l'ombra de dos o tres rulls de cabells feia moradencia, semblava mort.

En aquest moment la diligència féu una essa, s'endinsà entre un desmunt, i tres o quatre garrofers, que de les parades altes s'aixecaven, cobriren la visual dels miradors. El camí seguia fent baixada: els cavalls amainaren el trot; la diligència començà a lliscar a poc a poquet, balancejant-se feixugament, deixant sentir de tant en tant els garranyics de la fusta i els grinyols que feien les rodes en refregar amb la trava. En canvi, tartanes i carrets no deixaven (trap, trap, trap...) llur atrafegat andar.

Don Ramon retirà el cap de la finestra, i, veient que el seu fill continuava dormint, arronsà les celles amb desgat i aire de compassió. «Quin xicot! —pensà l'home—. Res el mou!»

—Quins vol dir que es veuen, don Ramon? —preguntà llavors en Jeroni sacsejant-se les solapes del gec.

—Els de can Galceran —respongué l'interpel·lat.

—Ja han caminat, doncs, si han eixit a l'hora que aquest matí em deïa don Pau.

—Oh! És que porten dos cavalls triats, Jeroni.

—Crec que els va comprar vostè: oi, don Ramon? I encara com no els portà ell mateix de Barcelona! Que no en gastava, allí?

—És que els de cotxe els tenia un xic vells. Els de sella ja els ha duts: aquest mateix vespre han d'arribar a la vila.

—Això sí que no ho entenc —afegí la corpulenta pagesa tot cabussant amb el trontoll del cotxe—. Don Josep, el vell Galceran, en tenia prou amb un, de cavall; i don Pau no en té prou amb dos per al carruatge, que encara en vol d'altres per a muntar. I què en farà, de dos o tres, per a anar a cavall? Gastar palla i gra sense tocar enlloc.

—Un per a ell; un altre per a donya Isabel, la seva senyora.

—La seva senyora, vol muntar a cavall? ¡Això sí que m'agradarà veure-ho! No he vist mai cap senyora que se sàpiga tenir bé dalt d'una somera. ¡Senyora de ciutat, que deu venir carregada de camàndules!

—Ja ho diu el *ditxo*: «Qui amb dones va i burros mena, tot el camí passa pena» —saltà l'obrer.

—I bé! Són gustos —objectà en Jeroni.

—I què sabeu vós de senyores? —replicà el vell Merly, tot enardit, refregant-se el cerrós i blanc sotabarba, que duia retallat com un patró de mar.

—Ai cabàs! Com si no n'hagués vista mai cap, de senyora!

—I és clar que no n'heu vistes, com donya Isabel.

—Si vós ni heu vist el món per un forat! —interposà, amb ironia, l'obrer, que, com a bon guerxolí, era un mofeta.

El vell Merly acabà d'exaltar-se.

—¿Qui ho dubta, que per aquestes terres no hi ha cap senyora d'*alto rango*? Les d'aquí, certament, ni dalt d'una somera se saben tenir; però a les grans ciutats en veuríeu que menen uns cavalls com unes torres i travessen els passeigs que fa feredat. Com no hi aniríeu vós, Antònia.

—Oh! Jo, amb aquestes carns, ben segur que no.

—I doncs, dona? Altrament, no us cregueu que la Galceran vingui aquí a fatxendejar per la pols d'aquestes carreteres: ella ha de muntar per remei —continuà don Ramon.

—Per remei! Jo et toc, quines medicines!

—Cada terra fa sa guerra, dona.

—Ah! Això és ben cert! —exclamà la pagesa declarant-se vençuda.

—I doncs crec que ara els tindrem aquí per sempre més: eh? —interposà el capellà, que fins llavors no havia badat boca.

—Sí, gràcies a Déu!

—Això és bo, això és bo! —féu el rector obrint molt les vocals i acompanyant la seva aprovació amb un parell de cabussades. Després cloqué els ulls, aclofà el cap al recó encoixinat, i es preparà a escoltar amb les mans mig plegades i fent ballar l'un sobre l'altre els dos dits grossos, que, boterudets com eren, ho semblaven més perquè hi duia les ungles arranades.

En Jeroni afegí, llavors, que sempre la presència del diputat era un bé per a la vila.

—I és clar, home, és clar! Tenint-lo entre nosaltres, veient de prop les coses, anirà més ben informat (com hi anava don Josep), i, com qui diu, sentirà créixer la seva amor per tot allò que es refereix a la vila. Jo ja l'hi aconsellava des de la mort de don Josep, que al cel sigui. Però les ciutats tenen ganxo; i, després, la senyora i els nens... Per fi la salut mateixa de donya Isabel l'ha obligat a creure'm.

Mossèn Magí féu un gest d'admiració. Don Ramon explicà llavors l'estat de la Galceran, que des del darrer part no havia fet res de bo:

—Atacs de nervis a la impressió més petita, dos gastaments en menys de dos anys, i, per fi, sembla que els metges estan que té una anèmia i que només la vida de camp la pot refer.

L'obrer, posant en dubte aquella causa:

—Vol dir que no és qüestió de *peles*? —s'atreví a dir.

Malgrat la pols que l'enfarinava, a don Ramon se li encengué el rostre. Ell veia la intenció de l'obrer, partidari d'en Rodon, i fins l'origen de la mentida que el tal es proposava propalar. Per això, fora de si, esclatà en investides i reticències prou transparents, llançades en el to més agre possible.

—Ah! Que n'aneu, d'errat, Marquet! Quan al fatxenda d'en Rodon se li acabin els maravedisos, don Pau encara el podrà colgar de *peles*, que dieu vós, o de pessetes, que diria jo.

—Home, jo he parlat per veus que corren. Si m'*hai tivocat*, la culpa serà d'un altre, i no entenc per què hi barregem el Rodon.

—Lo que he dit, dit està —remarcà el vell Merly, envalentit per la fredor de l'obrer.

—Està bé, home, està bé —féu aquest, mig somrient—: per això no cal *enfadar-se*. Miri: no podent-los tenir jo, els *quartos*, tant em fa que els tingui l'un com l'altre.

En Jeroni i el capellà discorregueren encara amb don Ramon sobre les dues fortunes posades a discussió, i convingueren tots tres que la d'en Galceran sobrepujava de molt, en quantitat i solidesa, la del seu rival.

—Així com també el seu prestigi polític —afegí el senyor Merly—. Si no, que ho diguin les darreres eleccions. Ja ho veuen, si s'ha bellugat, en Rodon! Si n'ha fetes, de coses i promeses! ¿De què li han servit? Per a endur-se'n un desengany més. Fa més de trenta anys que el districte de Vilaniu és dels senyors Galceran, i ja ho havia estat l'any dotze i l'any vint, i ho serà mentre la casa conservi el bon nom que du fa segles i el poble no perdi el seny. Sinó que hi ha qui somia truites i es creu que és arribada l'hora de fer combregar la gent amb rodes de molí; que prometent carrils impossibles, remenant més diners amb la llengua que amb els dits, entabanant la pobrissalla amb disbarats i promeses de mal pagador, ha de caçar les llebres a so de tabals. Però... per ara... se les hauran d'espinyar, Marquet. No cal somiar amb carrils si la línia ha de parar aquí: això és desbarrar. ¿Quina empresa farà, per tan pocs rendiments, el túnel de Bondelit? Els homes pràctics pensen en lo que és més factible: en Galceran lo que farà és el canal de la Baga. I això no ho diu per entabanar electors, sinó perquè és un bé per al país i un projecte realitzable. Creieu-me, Marquet: en Rodon va molt lluny d'osques.

I, com que aquell s'acontentà amb somriure a tall de mofeta, don Ramon prengué nova envestida pel camí de les comparacions declaradament personals. «¿On anava, en Rodon, a fer-se un xalet, una gàbia de canaris, tota carregada de punxes i coloraines que no servien per a res? Més valia un recó de casa en Galceran que tot aquell joc de bitlles.»

En Jeroni no el trobava tan criticable, el xalet: li semblava una caseta molt airosa, molt bufona.

—Anem, home, anem! —saltà don Ramon—. Allò no fa senyor: allò és quincalla pura. Si hi posa donya Mercè, ja no saben per on girar-se.

Els oients (inclús en Marquet), que recordaren la gruixària de donya Mercè, celebraren l'acudit amb una rialla. Llavors don Ramon trobà

analogies entre els amos i les cases. «El casal dels Galceran ja es veia que era per a tot un senyor, per a aquell minyonàs, ample d'espatlles, fornit i bru, que, amb la seva mirada reflexiva i penetrant i amb la seva barba abundosa i fosca, ja imposava el respecte d'un lleó. En canvi, el xalet era ben propi d'un home com en Rodon, petitó, bellugadís, tot ulls, tot carregat de postures, cargolant-se sempre el mostatxo o la cadena del rellotge, que, per més fatxenda, duia sempre empenjollada d'anells.»

Però, com ningú oposés res a tan acalorat parlament, el senyor Merly tragué novament el cap a la finestra, mentre l'obrer es mossegava els llavis per no riure i l'Albert es removia amb gestos d'insuportable fàstic. El rector de Benitaric obrí el breviari i es persignà, i el bon Jeroni començà a trencar-se el cap calculant cert negoci a compte i meitat que li havien ofert aquell matí. Però, cansat de fer ballar xifres per la memòria, clavà un moment els ulls en els endormiscats de la pàgina, i, com per mimetisme, es condormí altre cop.

La diligència, que havia avançat de bon tros la furimó de carruatges, emprenia llavors al pas una penosa pujada, encaixonada en pregonas esmotxadures. A mitja pujada, però, començaren a petar les tralles, els cavalls a galopar, i, amb estrebades i balanceigs, el carruatge arribà al cim. Aquí el passatger enxonxit creia trobar-se en aquell moment del matí que entra el criat i, obrint els finestrons, li dóna el bon dia. A la penombra que embolcalla el desmunt succeeix una llum tan viva que travessa la parpella, desperta i enlluerna tot alhora. És la mar lluminosa de l'ample cel que serveix de dossier a la vall. Alguns passatgers pregunten, amb l'esverament de qui es desperta en lloc inesperat, on són; i, si un cop vençut l'enlluernament guaiten per la finestreta, sentiran aquell esplai d'ànim que dóna sempre la contemplació d'un panorama extens i frescal.

La vall de Flors es domina des d'allí a vol d'ocell, i mostra de cap a cap tota la magnificència que Déu ha escampat en les seves muntanyes i el seu pla. La volta del cel sembla que s'aixequi de l'altre vessant de l'esqueixalada serra coneguda per serrat del Comte, lleument esblanqueïda pel reflex d'una llum que es perd en l'infinit, puja després en forma de casquet esfèric cada cop més blau, allunyant-se de l'espectador, i va, per últim, definint suaument cap a l'altre infinit que es perd entre l'arbreda del pla amb les joganeres aigües que corren vers la mar. Sota l'immens dossier,

i al bell mig de la plana, s'aixeca Vilaniu amb el seu dentellat perfil de campanarets i alts i baixos de teulades i torraxes, dessota les quals destaquen per llur negror les aplanades obertures de les golfes. Lluen ací i allà vidres de finestres i balcons. Les cases semblen encabrirar-se les unes damunt les altres com si no estiguessin separades per places i carrers: de tal manera, que, en veure-les abocades damunt les masses de verdor que en llurs peus enclouen els horts de la vila, es diria que hi han de caure com un castell de cartes. Llargues fileres de salzes i pollancredes parteixen en tres trossos desiguals la variada catifa de la plana, descrivint el curs de la riera Blanca i el torrent dels Rossinyols; i, per entre les verdes clapes d'espesseïdes arbredes, blanquegen arreu molins, fàbriques i cases de camp.

Al vessant de les muntanyes, un que altre sembrat deixa albirar les colrades masies que, sense el contrast del verd, es confondrien amb la terra. La boira de la distància vela fondalades que broda el bosc, saltants d'aigües i fonts misterioses que el rossinyol mai no abandona. Coronen l'altívol puig de l'Esparver, cap del serrat que mira a sol ixent, les ruïnes del castell del Comte, evocant el record de glorioses gestes; i a l'altre cap, com penjades en la Grau de Bondelit, que guaita la collada de Ponent, altres parets no menys interessants i expressives testimonien la passada existència del monestir de Sant Salvador, un temps ric i venerat de reis i poble, avui cau de feréstega soledat, on creixen a llur pler el gram, els escardots i l'argelaga, i ocellots i rèptils s'assolellen i s'encauen. Tot allò que pot donar la terra per a captivar la vista, bellament acoblat amb els records d'una història rublerta de llegendes dramàtiques, enclou la vall de Flors, trosset de la terra catalana que, en llur romiatge al cel, han d'enyorar els seus habitants, segons ells diuen.

Aquell panorama no era nou per a cap dels passatgers. Veïns de Vilaniu, prou el coneixien en conjunt i per parts fins a saber de cor el nombre de jornals que tenia cada finca en ell inclosa, i, millor que el mateix registrador d'hipoteques, les càrregues que gravaven damunt de cada una, llevat de l'Albert, que, allunyat pels estudis feia molts anys, i de geni poc decantat a la tafaneria de poble, el veia amb altres ulls. Cada cop que el contemplava, trobava en aquell espectacle tota la poesia de la naturalesa, i, a mesura que avançava en edat, més atractius hi descobria.

Per això, mentre els uns s'acontentaren d'expressar llur pler de trobar-se allí, dient «Arribarem d'hora», l'Albert, que a la fi es despertà, obrí la finestreta i, ja colze a fora, deixava córrer la diligència, abalançant-se per contemplar més bé el paisatge. A part l'efecte artístic que les combinacions de tons i ratlles li podien produir, sentia, en contemplar-lo, una dolça resurrecció de records de la seva infantesa que mai no havia apreciat com llavors i que movien tot d'una en el seu cor el consol d'atrapar-los tan plens de vida encara, i el remordiment d'haver-los tingut abandonats tant i tant de temps.

Però, tot alhora i sense adonar-se de la causa, el corprenia una tristesa profundíssima. «Aquell cel, aquell sol, que havien acaronat la seva joiosa infantesa, ¿no serien, des de llavors, el cel i el sol, sempre pàl·lids, d'un exili? N'estava segur. Fet a altres usos i costums més en harmonia amb el seu caràcter independent i reservat, pressentia ja els desplaers que li guardava la vida de població petita amb les seves exigències estúpides, la seva tiferia ineludible, les seves indiscrecions de cada hora, les seves lluites personals i aferrissades. Preveia ja que, si la desigualtat de gustos i il·lustració l'allunyava del tracte dels seus conveïns, com experiències anteriors li feien témer, ni es podria veure isolat ni trobaria amb qui tractar-se i endolcir la tristesa, com no fos la família Galceran, de la qual també, a Vilaniu, hauria de deslligar-se un bon xic, perquè...»

Però, en ésser aquí, el seu pare trencà el fil de les seves reflexions sacsejant-li el colze i cridant:

—Mira! Ara sí que ja ens han atrapat!

Tothom endreçà l'esguard al cim de la pujada.

Per aquesta formiguejaven encara tartanes i carrets, i al mig es destacava, per la seva alçària i elegància, el brec, majestuosament tirat per dues eugues poderoses. En passar, els petits carruatges s'arrambaven a un i altre cantó de la via com fent-li acatament d'humilitat. Mocadors i barretines tremolaven al vent entre alegre gatzara.

Anaven dins del brec donya Isabel, don Pau, un nen de sis anys, una nena de quatre (fills d'aquest matrimoni), i don Fruitós Poudor, pare de donya Isabel i general d'exèrcit exempt de servei. Donya Isabel i el seu pare, amb la nena al mig, ocupaven el lloc de preferència, i a la banqueta oposada seien don Pau i el seu fill.

El goig que sobreixia de les tartanes i els carrets s'apoderava dels ànims de tota la família Galceran, a la qual aquelles mostres de simpatia havien, naturalment, d'afalagar no poc. Així, mentre donya Isabel es posava la nena dreta a la falda, fent-la picar de mans en senyal de joia, don Pau saludava tothom, somrient, i procurava que el seu fill respongués a la cridòria amb el barretet de palla a la mà, que, de peu dret, aixecava amb l'elegància d'un airós volatí. El general anava més enllà. Portat del seu natural fogós, i commogut potser per aquell simulacre de glòria que li recordava, sense voler, el retorn triomfal d'Àfrica, rebia les aclamacions amb tal entusiasme, que, de tant en tant, deixava anar algun «Visca!», fent esclafir el riure als seus fills, i fins mossegar la traïdora rialla al cotxer i la cambrera, que ocupaven la banqueta.

En arribar a mig quilòmetre de la vila, trobaren passejant la major part de les principals famílies, que els feien pas, els saludaven afectuosament i, com si ja res més els hagués d'interessar, anaven tombant darrere el brec, seguint-los vers la població.

No cal dir si complaïen a don Ramon, aquestes demostracions populars d'afecte.

—Mireu, mireu, Jeroni! —deia entusiasmat—. Què tal? Què hi dirà, encara, en Rodon?

I, com per a donar les gràcies d'un favor del qual li semblava tocar-li gran part, en passar per davant dels victorejadors tornava a remoure la cridòria amb la gatzara dels crits que ell mateix feia.

El majoral de la diligència, seguint amb més punt que mai el vanitós costum de no deixar-se avançar per ningú en entrar a la vila, posà particular orgull a portar davantera al brec. I, en trobar-s'hi frec a frec, començà, dret, com un auriga romà, dalt de la banqueta, a atiar els cavalls amb l'ajut del sagal, que, vora la saga, corria atordint-la a crits i bastonades. D'altra banda, el cotxer de don Pau no sabia reprimir les seves cobejances d'acceptar la competència, i, bé que dissimulant perquè no el cridés a l'ordre el seu amo, atiava també les poderoses eugues, que, en ocasió més lliure, haurien deixat qui sap on l'atrotinada diligència. Però, amb tot i no dur aquelles sinó un trot llarg i anar escapats els cavalls del servei públic, ambdós carruatges corrien quasi paral·lels, avançant-se, endarrerint-se, empaitant-se, i omplint els aires

d'alegre soroll amb el dringar dels picarols, els clams del majoral i l'aldarull que ensems movien passatgers i espectadors. Núvols de pols volaven enrere, i, en esqueixar-se, deixaven entreveure les tartanetes, que venien esbufegant com gossets peters que en mala hora s'esforçaven a seguir la carrera empresa per aquells tirs tan escalfats.

Així arribaren al portal de Baix. El brec trencà a la dreta, seguit d'un vol de criatures, a les quals animava la més gran curiositat i admiració. Ensopgant amb elles, s'hi barrejaven diligents amics d'en Galceran, els quals volien saludar-lo en saltar a terra.

El majoral rebé, en parar la diligència davant de l'hostal de Sant Antoni, caloroses felicitacions dels passatgers; i ell anava escoltant-los ple d'orgull, tot ajudant a desenganxar els pobres cavalls, herois i màrtirs de la festa. Tots ensabonats i fumosos, gairebé no podien ja aguantar el panteix de llurs illades.

Allí l'Albert trobà sa mare, donya Francisca, qui l'esperava amb els braços oberts i amb aquella joia incomparable que sols les mares experimenten rebent llurs fills. Corregueren l'un als braços de l'altre amb profunda emoció, i arreu ella començà, amb el mocador, a espolsar amorosament el jove.

—Com véns, fill meu! Com véns! Sembles un moliner!

Don Ramon entrà, mentrestant, a la cotxeria de l'hostal per demanar un raspall i uns espolsadors. Procurà netejar-se tant com pogué, prengué aigua, i, amb una gibrella un xic dubtosa, es rentà mans i cara i s'esbandí els cabells. Anava de pressa; el que volia era enllestir: més tard ja vindria la neteja de debò. Perquè seria injustícia no fer constar aquí que don Ramon es distingia precisament, entre els vilaniuencs, per la seva pulcritud excepcional; que, a Vilaniu, era excepcional sempre la vera pulcritud.

Un cop llest, don Ramon cridà a part la seva muller, qui l'estava cercant debades entre els rotllos dels altres passatgers.

—Que no has anat a can Galceran? —li preguntà.

—Hi he estat aquest matí a ajudar un xic la Queta.

—Mira que ja han arribat! ¿Per què no eres a esperar-los?

—Home! I el meu fill?

—L'Albert? Prou que et vagarà de veure'l, dona, el teu fill!

—A qui em vagarà de veure és els Galceran. Del meu fill mai no en tindré prou.

—Bé, vaja! Què vols que et digui? Mira, jo me n'hi vaig corrents. Tu i l'Albert ja us cuidareu de recollir l'equipatge: eh?

—Vés en nom de Déu. Ja ens en cuidarem, ja —digué donya Francisca amb veu de trista resignació.

I mentre ella i el seu fill es consumien davant la feixuga diligència, des de la baca de la qual un home anava arriant els equipatges, que un altre llançava a terra perquè cada u prengué el seu, don Ramon empenia, tot content, el camí de casa en Galceran, frisós d'ésser un dels primers a saludar aquella família a la vila, amb tot i haver dinat amb ella a ciutat aquella mateixa tarda.

La recollida d'equipatges s'anà fent a poc a poquet, i anaren desapareixent d'un a un els viatgers, qui acompanyat d'un home amb el *fato* a coll, qui deixant-lo arrimat en algun recó de l'hostal amb encàrrec que el lliuressin a qui vindria a cercar-lo. Així ho feren l'Albert i la seva mare; i quan, de bracet, empenien el camí de casa llur, no restava ja, davant de l'hostal de Sant Antoni, sinó l'immens carruatge arrambat a un cantó del carrer, buit com una nau abandonada.

Mentrestant el sol s'havia post; del centre de la vila s'espargia a tots cantons, com plany dolcíssim d'una raça malenconiosa, el cant rimat de la gemegosa gralla; les campanes començaren a repicar alegrement, cridant el veïnat a completes; i, per entre el desigual perfil de les teulades, lluïa, ací i allà, la resplendor rogenca dels focs de Sant Joan que encenien els xicots per places i carrers.